

МОВНИЙ РОЗБІР СУЧАСНИХ ЧЕСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕЛЕВІЗІЙНИХ ДЕБАТІВ (ПЕТР ПАВЕЛ VS. АНДРЕЙ БАБИШ)

Євланова Олександра Олександрівна

доктор філософії, молодший науковий співробітник

Інституту мовознавства імені О. О. Потебні

Національної академії наук України

вул. Грушевського, 4, Київ, Україна

Статтю присвячено вивченню особливостей політичних дебатів, які проводять під час виборів президента країни, зокрема у Чеській Республіці. Матеріалом дослідження слугували політичні дебати, що відбувалися між генералом Петром Павлом та політиком, колишнім прем'єром міністром Чеської Республіки – Андреем Бабишем. У статті розглядається мовний рівень політичних промов (телевізійних дебатів) з точки зору стандартизації та нестандартизації мови на всіх рівнях. Аналізуємо телевізійні політичні дебати за трьома рівнями: морфологічний, синтаксичний та лексичний. Особливу увагу приділимо лексично-словотвірному аналізу телевізійних дебатів і їх типології. Учасники президентських дебатів змагаються між собою за прихильність виборців, головна мета при цьому – стати президентом. Загальна інтенція комунікантів – перемогти суперника і отримати голоси виборців – визначає оптимальний шлях її реалізації. Близькість до виборця встановлюється за допомогою розмовності, відсутності складаних для розуміння мовних конструкцій та термінології. Під час політичної комунікації дебати тягнуться до такої форми суперечки, як полеміка, коли зусилля учасників спрямовано на затвердження своєї суб'єктивної точки зору на обговорюване питання, а не на пошук компромісу чи загальної згоди. Обидва учасники політичних дебатів були досить впевненими, оскільки П. Павел був генералом, головою Військового комітету НАТО, командувачем Генерального штабу армії Чеської Республіки, а А. Бабиш мав довгий послужений список, зокрема був прем'єр-міністром Чеської Республіки, засновником та лідером партії АНО 2011, обіймав посаду міністра фінансів і першого заступника прем'єр-міністра Чеської Республіки. Під час низки телевізійних політичних дебатів перед президентськими виборами (січень 2023 р.) спостерігаємо намагання А. Бабиша ухилитися від прямих відповідей на запитання модератора та дестабілізувати емоційний стан опонента за допомогою вербальної агресії та захисну тактику П. Павла, яка переростає у напад.

Ключові слова: мовні рівні, політичний дискурс, чеський президентський дискурс, телевізійні дебати, Андрей Бабиш, Петр Павел.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У свідомості багатьох з нас поняття публічного виступу асоціюється з монологічним жанром, в якому мовець сам визначає тему і план промови, так само як він визначає спосіб свого мовлення, ясність і певність, і те, що він залишає недомовленим. Односторонній монологічний зв'язок, який передає інформацію від мовця до слухача, включає також те, що стилізуючи своє мовлення, він зазвичай враховує і те, що адресат не буде втручатися в монолог та буде мовчати. Публічні мас-медійні промови такого роду стали винятком, обмеженим офіційними та урочистими подіями. 90-і роки надали публічній промові характеру інтерв'ю, діалогу, дебатів, дискусії, полеміки. Сама трансформація монологічного мовлення до діалогічного вже суттєво вплинула на жанр публічного виступу та політичних дебатів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Якщо досліджувати медійну комунікацію, медій-

ний дискурс та приділяти увагу різним жанрам медійних діалогів, безперечно, на перший план виходить термін інтерв'ю. Цей жанр в Україні досліджували О. Голік, І. Василенко, О. Євланова, І. Михайлин, в Чеській Республіці – М. Чмейркова, М. Гавлік, Я. Гоффманнова, Й. Бартошек, О. Мюлерова, у Польщі – М. Кіта, в Англії – Д. Сілверман, який охарактеризував нинішнє суспільство як *interview society*. Терміни інтерв'ю, політичне інтерв'ю далекі від класичного уявлення про інтерв'ю за участі одного гостя та одного ведучого, який ставить питання. До вищезазначених термінів належить і тип діалогу, який чеські та словацькі дослідники (Я. Бартошек, М. Слезаква називають *televizní (politické) debaty*, *televizní (politické) diskuse*, *televizní diskusní pořady*).

У працях англійських та американських дослідників (у першу чергу тих, які займаються мовним аналізом) знаходимо, наприклад, поняття *public debate* (публічні дебати) (Weigand 1999, p. 35–54).

Дебати та дискусії, які перш за все належать до сфери телевізійної публіцистики, представлені переважно діалогами з більшою кількістю учасників – тут, крім модератора, зазвичай беруть участь двоє чи більше гостей. У кожному випадку мова йде про публічні діалоги, в яких, перш за все, надається перевага інформативній та переконуючій функціям. Учасники намагаються переконати модератора, а головним чином публіку та політичного суперника у своїх твердженнях, тому тут часто конфронтаційний та агресивний стиль розмови переважає над ввічливим та кооперативним (Šmejrková, Havlík, Hoffmannová, Müllerová, Zeman 2013, p. 14). У цьому випадку модератор повинен наполягати на своєму, протидіяти ухильницьким стратегіям своїх гостей. Тривалість цих діалогів є зазвичай усталеною (наприклад «таймінг») (Müllerová 2000, p. 42).

Формування мети і завдань статті. Проаналізувати сучасні телевізійні дебати між кандидатами на посаду президента – Андрея Бабіша і Петра Павла у рамках чеського політичного дискурсу та виділити його основні рівні.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) дослідити морфологічний рівень політичних дебатів;
- 2) дослідити синтаксичний рівень політичних дебатів;
- 3) дослідити лексичний рівень політичних дебатів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовний аналіз телевізійних дебатів між кандидатами на посаду президента – Андрея Бабіша і Петра Павла розглядаємо на трьох рівнях: морфологічному, синтаксичному та лексичному. Розглянемо детальніше кожний з них.

I. Морфологічний рівень.

Відповідно до попередніх аналізів сучасних промов (Šmejrková 1999, p. 247–268) можна констатувати, що морфологічні засоби, які використовуються в політичних теледебатах, є переважно літературними, деколи розмовними. За Й. Бартошкем, певною мірою вони збігаються з сучасними інформаційними текстами, хоча мотивація вибору літературних засобів в обох випадках може бути різною: «*Формат теледебатів є цілком літературним. Відхилення від мовної кодифікації ускладнює розуміння під час будь-якого шуму в комунікаційному каналі; відсутні нелітературні компоненти загального значення складніше заповнити, ніж відсутні літературні компоненти.*» (Bartošek 1997, p. 11). Вибір стандартних (літературних) або нестандартних (нелітературних) засобів необхідно розглядати в тісному зв'язку з даною ситуацією спілкування

(часто динамічно і неодноразово змінюється в ході теледебатів). Тобто, схильність до нестандартного мовлення переважає серед мовців, якщо вони «домінують» у темі дискусії, тобто постають як індивіди, особистості, і якщо хочуть діяти спонтанно, природно – намагаються досягти способу вираження, до якого вони звикли у взаємовідносинах між людьми, з якими вони мають неформальні стосунки. Якщо ж тема «домінує» над мовцями, то прагнення стандартно висловитися є сильнішим, водночас більша увага приділяється слухачам (телевізійним глядачам). За Д. Маккуейлом, слухач обумовлює форму та зміст спілкування своїми очікуваннями (мовними та змістовими), хоча й опосередковано (McQuail 1969, p. 75–84).

Часто вживаються нелітературні закінчення, напр., у теперішньому часі дієслів, напр.: "...*přeju vám, děkuju za pozornost*" (A. Babiš) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). Навпаки, літературні форми вживаються в 3-й особі множини теперішнього часу дієслів 4-го класу, напр.: "...*s tím souvisejí*" (P. Pavel) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023); "...*oni ani nevědí, že existuje podpora*" (P. Pavel) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). Нелітературні, чеські форми дієслів вживаються відносно менше, напр.: "...*koukal bysem na společnost, jestli je to eserůčko.*" (A. Babiš) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). Розмовні форми зазвичай частіше використовуються з іменниками та в синтагмах із залежними прикметниками та займенниками, напр.: "...*já myslím, že je to prostý – lidi chtějí prožít štěstí*" (P. Pavel) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023); "...*najít něco průlomově nového*" (P. Pavel) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023); "...*myslet za ty, kteří vám dávají peníze*" (A. Babiš) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023); "...*že to slyšel od těch některých lidí.*" (A. Babiš); "*Lidi chtějí štěstí*" (A. Babiš) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). Вибір літературної, нелітературної форми залежить від багато факторів (Šmejrková, Havlík, Hoffmannová, Müllerová, Zeman 2013, p. 14). Так, наприклад, відповідно до повідомлюваного змісту нелітературна форма обирається для інформування більш приватного характеру, напр.: "*Já sem velice vzdělanej a chytřej*" (A. Babiš) чи виражає напад, напр.: "*To vám ještě, myslím, nedošlo, vám to není blbý, demokracie se dělá volbama – to vy ještě nevíte*" (A. Babiš) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). Для невідповідної промови є характерним змішування літературних і нелітературних форм в межах однієї репліки чи відповіді, напр.: "*Starý voliče, nový voliče – je to nejednoduchý úkol.*" (A. Babiš) (Pavel vs. Babiš).

Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023). Деколи можна розуміти як намагання виправити свідому помилку, напр.: "...**ňaký** vývozu proběhly, nějaké ani ne." (А. Бабиш) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). Намагання показати свою освіченість можна пояснити використанням лише літературних закінчень, напр.: "...**pokusíme se říct několik argumentů**" (Р. Павел) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023), і часто навіть з рідко вживаними формами, які є можуть виглядати неприродно, напр.: "**At tam budou jacíkoliv představitelé státu, jacíkoliv poslanci**" (А. Бабиш) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023), чи гіперкоректних форм, напр.: "**Oni se tomu dost bránějí**" (Р. Павел) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023).

II. Синтаксичний рівень.

Синтаксичний рівень політичних теледебатів свідчить перш за все про тісний зв'язок реплік – їхня форма задана як семантично, так і граматично. Однак граматичні форми одного стилістичного рівня не обов'язково використовуються в наступних репліках – мовці часто проявляють індивідуальні звички, інколи це може бути спробою корегувати відповідь опонента або результатом непідготовленості, миттєвої реакції. Рух здебільшого відбувається по осі «літературність» – «розмовність», напр.: А. Бабиш: *já vím, je to složitěj problém* / Р. Павел: *ne, to jenom myslíte vy, pane poslanče. Ten problém není takovýhle, je jiný* / А. Бабиш: *bud' ta otázka byla zfalšovaná, aneb až ty poslední, od kterých se ta kauza začala odvíjet?* / Р. Павел: *pravděpodobně ten druhý případ* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

Форма відповідей на додаткові питання відповідає схемі діалогу, тобто реакція виражається вказівним займенником *to* у сполучній функції, як сигнал непідготовленості, у якості «вставної конструкції». Відповідь має форму простого речення з віддієслівним предикатом, ядром якого зазвичай є синтагма з оцінним прикметником, напр.: "**To je čistá lež.**" (А. Бабиш); "**To je taková blbost, o tom nebudeme mluvit.**" (А. Бабиш) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023); "**To je klíčová věc.**" (Р. Павел) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023); "**To je mimořádně nevkusné přirovnání**" (А. Бабиш) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). Для емоційно забарвленого мовлення рема повідомлення повторюється (буквально або за допомогою перефразу), розширюється в межах однієї відповіді, що додає терміновості, а іноді сприяє прискоренню, напр.: "**To prostě není pravda. To je naprostá fikce.**" (Р. Павел) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023); "**Tak**

já si myslím... a rozhodně si myslím..." (А. Бабиш) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023).

У таких типах діалогів із додатковими, роз'яснювальними питаннями речення часто поєднуються особовим займенником 1-ї особи однини *já*, для вираження суб'єктивної думки та акцентування на особу мовця. Цю надмірну появу займенника *já* також можна віднести до елементів жвавості теледебатів, напр.: "**Já bych si k komu dovolil jednu důležitou poznámku.**"; "**Já se vás ptám: domníváte se že...**" (Р. Павел) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023); "**Já musím tady reagovat na toto tvrzení...**" (А. Бабиш) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). Крім займенника *já* в анафоричній функції часто вживаються також займенники 3-ї особи (переважно жіночого роду), навіть коли йдеться про неживі референти. Їх використання служить для підкреслення значущості, напр.: "**Je to věc každé politické strany, ona si musí říct.**" (А. Бабиш) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023); "**Ta hranice je neurčitá, protože ona nejde...**" (Р. Павел) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023). Подібно до стилю професійного і публіцистичного у політичних теледебатах досить часто вживаються дієслівні конструкції, парафрази. Дієслова руху вживаються в певних дієслівних формах (особливо дієслово *jít* у минулому часі доконаного виду та в безособовому вживанні), в активному стані (усіх граматичних часів) та в описовому пасивному стані (особливо для подій, що відбуваються поза дійсністю). Деякі з цих конструкцій здаються дещо офіційними, навіть книжними, тим самим знижують динамічність мовлення, напр.: *konat činnosti; dostat debatu do polohy; spuštění závěrečné fáze jednání* (Р. Павел) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023); *došlo ke krokům; učinit přelomové rozhodnutí; vláda má provést inventuru* (А. Бабиш) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). На відміну, наприклад, від публіцистичних (письмових) текстів і (письмових і усних) новин, дієслова зазвичай використовуються більш рясно, а віддієслівні іменники менше. Навіть прагнення до компактності та спонтанності веде до важкого розуміння почутого та заплутаності конструкцій, напр.: "**...obvodní úřad bude řešit blokovým nebo správním řízením**" (Р. Павел) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023). Складні речення у політичних теледебатах зазвичай складаються з більшої кількості простих речень, їхні взаємозв'язки не дуже складні, зазвичай це пряме продовження наступних речень. Переважають підрядні речення (найпоширенішими типами другорядних речень

є атрибутивні та каузативні), незакінчені речення характеризуються діалогічним характером або розмовністю, або порушення узгодженості, напр.: "...**promínulo se tam článek 10**" (P. Pavel) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023); "...**vonu dycky tak v politice chodí**" (A. Babiš) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023).

III. Лексичний рівень.

Політичні теледебати є найцікавішими і формально найрізноманітнішими за лексичним складом (включаючи фразеологічні звороти), головним для яких є індивідуальний, емоційно-змістовий (професійний) інтерес, залученість окремих учасників розмови, їх намагання впевнити, наполягати на своєму або захищати (пор., напр., модератори, які з одного боку виражають свої думки, а з іншого, яким доводиться придушувати свої особисті почуття та інформувати неупереджено).

Таким чином, кандидати на посаду президента Чеської Республіки вживають значну кількість розмовних, нелітературних, сленгових, експресивних засобів, неалогізмів і оказіоналізмів, звичайно, із значними індивідуальними відмінностями. Емоційна складова проявляється, напр., у тому, що вони не констатують не лише факти та дані, але висловлюються неоднозначно – в порівнянні, напр., з лексичним наповненням телевізійних новин, в політичних теледебатах більше багатозначних слів і синонімів. Отже, досліджувана нами лексика не є стереотипно маркованою.

Наведемо приклади деяких лексичних прийомів, характерних для досліджуваних політичних теледебатів між П. Павлом та А. Бабішем. Маркування частково змістовне, частково – функціональне, стильове, або формальне:

1. Представлення, звертання, звання.

У вступній частині політичних дебатів модератор, як правило, представляє учасників за професією, посадою, званням тощо, тобто офіційно. Згідно традиції, учасники дебатів зазвичай використовують звертання *pane*, *paní* у поєднанні з ім'ям, посадою, званням та/або прізвищем (*pane generále / pane Babiši, to je opět nefér*) (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). Форма звертання часто неузгоджена – у називному чи в кличному відмінку (*pane Pavel, pane poslanec*) (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

У ході дебатів часто змінюється спосіб звертання та навішування ярликів (наприклад, послаблюється їх офіційність, опускаються звання, прізвища тощо), залежно не лише від їх ходу (ескалації напруги, емоційності), а й від

взаємних (особистісних) стосунків учасників (існуючі навіть поза дискусією і часто широко відомі), напр. А. Бабіш: "*Chápu, že Česká televize už má vybraného kandidáta, ale když jste tedy nezávislá televize, tak mě na to laskavě nechte reagovat. Pane [Pavle], není tedy pravda, jak to zveřejnil pan [Pavel] Beneš*" (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

2. Ведення діалогу, вираження ставлення, оцінка.

Окрім стандартизованих початкових та прикінцевих фраз, П. Павел та А. Бабіш докладають великого зусилля щоб за допомогою індивідуальних, провокаційних, маніпулятивних чи іронічних засобів заохотити виборців. Істотну роль відіграє інтонація і темп мовлення (який через обмеженість часу зазвичай швидший, ніж при звичайній розмові), напр. А. Бабіш вдається до маніпуляційної стратегії «відкритої долоні»: "*Vážení spoluobčané, chtěl bych vás poprosit, abyste mi dali váš hlas. Jsem nezávislý kandidát, kandiduji s programem «pomáhat lidem». Vždy jsem lidem pomáhal, budu pomáhat a je důležité, aby na Hradě byl zástupce jiný než z pětikoalice, která tady vlastně de facto buduje monopol na všechny ústavní funkce. Budu usilovat o mír, udělám všechno pro to, aby nebyla válka, takže vás prosím, je to velice důležité, abych uspěl...*" (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023). П. Павел використовує порівняльну стратегію «чорнебіле»: "*Tyto volby budou nejenom o nástupnictví Miloše Zemana, ale budou také o tom, jaký svět si vybereme. Jestli budeme žít ve světě, kde se uplatňují lži, ve kterém vládne v řízení chaos, kde se straší občané různými hrozbami, nebo jestli budeme žít ve světě, kde se ctí pravidla, kde se ctí čest a kde se také říká pravda, i když se to nehodí. Já jsem přesvědčen o tom, že naprostá většina lidí chce žít v tom druhém světě. Proto přijďte k volbám a dejte mi svůj hlas.*" (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

Про перебіг суперечки сигналізують різноманітні засоби зв'язку (лексичні та граматичні), імператив (особливо 1-а та 2-а особа множини), характерні слова-наповнювачі для непередбачених виступів тощо. Напр.: А. Бабіш: "*Tak mě to přečtete, to bude dobrý. / Nicméně vraťme se k našemu tématu. / Ted' bych ale přešel k podstatě vaší otázky* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023). П. Павел: "*Já odpovím na první argument. / A jsme zase na začátku. / Ještě jednou se ptám, vy jste mi utekl... / Necháme reagovat pana poslance. / Pánové, já vám děkuji, pojd' me dále.* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

Власне ставлення до змісту, «згода» – «незгода», оцінка, зміна думок, або емоційне забарвлення часто виражені експліцитно, напр.: А. Бабиш: *Pan Skála vítal invazi vojsk Varšanské smlouvy stejně tak, jako to má napsané pan generál v životopise.* / Р. Павел: **To také není pravda.** / А. Бабиш: **Je to pravda.** / Р. Павел: **Ale není to pravda.** (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

Подібним чином учасник політичної дуелі – А. Бабиш коментує реакцію інших, щоб захистити своє право висловлюватися: *Já bych na to s dovolením reagoval. / Dáte mi prostor mluvit? / Můžu teda mluvit? / Můžu odpovědět? / Můžu reagovat? / Já bych chtěl také dostat prostor.* (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023).

Для оцінки обговорюваного змісту вживаються якісні прикметники або прислівники, підсилювальні вирази, особливо частки, при емоційному вираженні, також розмовні, нелітературні, емоційно забарвлені елементи: А. Бабиш: *To je taková pitomost, o tom nebudeme mluvit.*; А. Бабиш: *To je čistá lež.* / А. Бабиш: *Odmítám to opět zavádějící tvrzení.* / Р. Павел: *To bylo přátelské gesto, ne zatátá pěst.* / Р. Павел: *Velmi s vámi souhlasím.* / Р. Павел: *To je můj názor a stojím si za ním velmi pevně.* / А. Бабиш: *Já jsem neodešel z politiky, jsem člověk politický* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

При цьому передається загальна атмосфера суперечки, динаміка, напруженість, найчастіше по осі послужливість – ввічливість – дистанція – зверхність – напад. Напр.: А. Бабиш: *Omlouvám se. Já vám odpovím. Já vám to chci vysvětlit. Už zase překrucujete, nikdo nic takového neřekl.* / Р. Павел: *Když nebudete lhát, tak vám nebude nikdo skákat do řeči.* / А. Бабиш: *Já nelžu. Pan premiér to jasně řekl. A já bych chtěl, pane redaktore, vám říct...* / А. Бабиш: *No ne, tak prosím vás, když se vás na to ptali na Seznamu, je to jasné, četli ten váš životopis, váš táta vás přesvědčil, že sovětská invaze byla dobrá.* / Р. Павел: *Ne, vy jste si to zase špatně přečetl.* / А. Бабиш: *Nepřečetl.* / Р. Павел: *Ale jo, já vám to příště přinesu.* / А. Бабиш: *My jsme to slyšeli* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

Крім явного вираження власних суджень і оцінок, у теледебатах ми спостерігаємо певну нечіткість, нерішучість, ухиляння, обережність чи навіть небажання відповідати безпосередньо на запитання. Напр.: А. Бабиш: *Tak já nevím, jestli tady můžu mluvit, nebo nemůžu.* / Р. Павел: *Zkuste někdy mluvit pravdu a bude to fajn.* / А. Бабиш: *A vy jste na to odpověděl, že to necháme být.* / Р. Павел: *Ne, ne.* / А. Бабиш: *To je vaše odpověď. Vy totiž*

na nic neodpovídáte (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

3. Метамовні рефлексії.

Окрім змістовних оцінок, учасники політичних дебатів також висловлюють своє ставлення до сказаного опонентом, коментують свої та чужі висловлювання, для цього використовують метамовні рефлексії, напр.: Р. Павел: *Nechme emoce doma / tímto průměrem tedy skončíme / já jsem slyšel z důvěryhodných úst... / položil bych otazník nad tou větou, že...;* А. Бабиш: *já bych potřeboval přestat mluvit jako politik / tolik celkově – tečka; / ekonomika – ta první, v uvozovkách špatná, ta druhá, v uvozovkách dobrá; protože kdybych to řekl nesmírně stručně... / připravil tři návrhy, dva, musím říct, jsou dobré* (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023)

Слід зазначити, що кандидат на пост президента А. Бабиш рідко звертає увагу на граматичні форми та мовний політичний етикет, напр.: *Budu ti rád tykat, ale nejde tady o tykání* (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023).

4. Термінологія, професіоналізми.

Термінологія (професіоналізми чи напівпрофесіоналізми) є чисельною лексичною складовою політичних теледебатів. Ядро цих засобів належить до міждисциплінарних професіоналізмів, насамперед соціальних наук, інша частина стосується більш вузької теми (напр., торгівля, менеджмент, маркетинг). З цієї точки зору теледебати можна загалом поділити на літературну (пласт загальноінтелектуальної виразності, який є стабільним) та нелітературну (змінний (тематично спрямований) пласт професіоналізмів) частини. Спеціальні терміни формально (структурно) не відрізняються від інших термінів, вони бувають однослівними або багатослівними (зазвичай їх більше, і найпоширенішим типом є іменникові словосполучення з узгодженим прикметником). Напр.: Р. Павел: *sankční zákon / druhá transformace / zvykové právo / parlamentní demokracie;* А. Бабиш: *nejde diferencovat čisté a špinavé peníze / výměna kabinetu / míra podnikatelského rizika / odpolitizovat administrativu / supervelká koalice / mobilizovat / testovat společnost* та ін. (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

Що стосується походження, то відносно значна частина професійної лексики є іншомовною, вона походить як з класичних, так і з сучасних мов, особливо з англійської. Ступінь запозичення пов'язаний з новизною названого факту та часом прийняття слова до ужитку. Широковживаною є гібридизація, як морфологічно-словотвірна (в межах одного слова), так і синтаксично-словотвірна (при створенні багатослівних назв). Найчастіше вживаються запозичені іменники,

переважно абстрактні, прикметники або дієслова (та віддієслівні іменники). Напр.: А. Babiš: *press-release / marketingové studie / mikroregiony / požádat o expertýzu* (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023).

Запозичені слова також свідомо використовуються для метамовних коментарів, часто цитат, наприклад: А. Babiš: *Chtěl jsme ... etcetera / hlasovali nikoliv an blok, ale jednotlivě*; Р. Pavel: *to není fér* (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

5. Нові фрази та кліше.

У політичних теледебатах, як і в журналістиці, свідомо вживаються висловлювання, які привертають увагу, додають поверхневого блиску, навіть можуть бути незрозумілими, але легко перетворюються на кліше. Вони з'являються як у виступі ведучого Мартіна Ржезнічка, так і у кандидатів на пост президента Чеської Республіки – П. Павла та А. Бабіша, напр.: Р. Pavel: *masivní atak / spustit lavinu změn / říct na adresu / zapracovat všechny věci / učinili přelomové rozhodnutí / program bude uveden v život*; А. Babiš: *spuštění závěrečné fáze jednání / svět se globalizuje / reálné mzdy se propadaly / politická reprezentace / na základě široké shody / na politické scéně / je to o penězích* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

6. Ідейно-образні висловлювання.

Образність висловлювання є однією з найбільш характерних рис телевізійних дебатів. Використовується для всіх тематичних сфер і відображається майже в усіх компонентах лексики – літературній і нелітературній, експресивній і неекспресивній та у апелятивах. Образні висловлювання, безперечно, пожвавлюють і урізноманітнюють мовлення, підвищуючи його привабливість, але з матеріально-змістовної точки зору вони можуть знизити повноту повідомлення і тим самим його суттєво белетризувати. Їх використання також пов'язане з використанням виражальних і позалітературних засобів (див. нижче).

Найпоширеніші типи включають персоніфіковані імена (Р. Pavel: *NATO nás pozvala / Pětikoalice se dostala do Senátu*; Р. Pavel: *Evropa nás nechválí / členství nezavírá*) і метафоричні імена, або метонімічні та порівняльні (Р. Pavel: *myslet za roh / věci se projasní / lustrace jsou jasné stop*) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023).

Найпоширеніші джерела мотивації образних висловлювань включають такі тематичні області:

– **суспільно-політична та культурно-історична сфера:** *daň za hříchy slepoty / přijít si ke svým penězům*;

– **культурна фразеологія:** *strkají hlavu do písku / obětní beránek / vyhaslý golem českých reforem*;

– **народні фразеологізми:** *v tom je zakopaný pes / jako kůl v plotě; poslat špatné podniky ke dnu*;

– **спортивні та ігри:** *to není tahle karta, kterou my hrajeme / česká politika se stala hrou / takový faul, s tím nemůžu souhlasit*;

– **мова:** *restituční tečka / mediální tečka / hvězdné slovo / schvalovací razítko*;

– **точні науки:** *potenciál nespokojenosti*;

– **література:** *systém kočička s pejskem vařila dort*;

– **медицина:** *rentgenování naší legislativy*;

– **театр, танець, музика:** *v této frašce / premiér si s ministrem pěkně notuje*;

– **бій:** *vykopali válečnou sekeru*;

– **подорож:** *jistým krokem vpřed*;

– **одяг:** *současný převlek vaší ideologie*;

– **сім'я:** *privatizace je jejich dítě / matka současných problémů*;

– **частини тіла:** *krev národního hospodářství / házím to za hlavu*;

– **природа:** *turbulence ve vládě / legislativní smršť / jako s obtížným hmyzem*;

– **будівля та її частини:** *opustit vládní křeslo / opoziční lavice* (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

7. Позалітературна та експресивна лексика.

Позалітературна та експресивна лексика використовується для вираження прагматичних значень, які в теледебатах є такими ж важливими, як і денотативні. Як зазначалося вище, їх вживання є характерною і водночас індивідуальною ознакою. Співвідношення позалітературної і експресивної лексики порівняно з літературною в основному пов'язане з соціальними та генераційними особливостями учасників дебатів. Як правило, позалітературна лексика зумовлює більш високу емоційність промови, яка проявляється, наприклад, використанням фразеологічних зворотів.

Позалітературна та експресивна лексика часто виражає оціночне ставлення учасників як щодо теми (змісту) дебатів, так і до один одного. З огляду на «настрій» дебат лексики переважно негативна, часто іронічна чи навіть образлива, яка представлена оцінними прикметниками та іменниками (імена осіб), або дієсловами, напр.: Р. Pavel: *Někdo přivede podnik na pokraj bankrotu. / Seděl ve vládě, do který šije tisk. / Strany tím oblbly v podstatě voliče. / Viděli jsme, že nestačíme na svět.*; А. Babiš: *Vynášel to z komise. / Bez ohledu na jeho pofidérní důstojnost... / Je to politická mrtvola. / Je to projev našeho huráevropanství* (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

Характерними рисами теледебатів є експресивність і емоційність. На лексичному рівні це найчастіше досягається повторенням або використанням синонімів та синонімічних конструкцій (одночасно пояснюючи або уточнюючи значення вихідного виразу), посиленням лексичного значення або гіперболізацією, напр.: P. Pavel: *Tisíc fatálních rozhodnutí / připravujeme sociální kompenzace pro potřebné, zdůrazňuji pro potřebné nikoliv pro všechny / to od nás bude Evropa chtít, Evropská unie*; A. Babiš: *nejsem na to fungovaný bankovní odborník, to teda v žádném případě / rvaní se o politické strany / napumpovat spoustu peněz / vláda poskytuje masivní podporu* (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023).

Протилежним є евфемістичний вислів П. Павла: *"neříkám, že to není nepřijemné"* (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023), який, однак, у більшості випадків вживається рідко.

8. Слова іноземного походження.

У теледебатах, публічних виступах, виявляємо сильний вплив слів іноземного походження, особливо на лексичному рівні. У публічних виступах більшість таких запозичень значною мірою вже ввійшли до повсякденного ужитку в чеській мові, але водночас відносно швидко проникають і нові слова.

Джерелом є переважно англійська мова. Стилістична характеристика слів іноземного походження зазвичай знаходиться на вісі нейтральній – спеціальній – професійній – розмовній. Багато іншомовних слів можна вважати неологізмами через їхню новизну та низький рівень стійкості, напр.: P. Pavel: *Aspirovat na post lídra Pětikoalice / politika by neměla být transparentní / apelují na všechny lidi / svět se globalizuje / roky expirace / jasný outsider*; A. Babiš: *Budu hned replikovat / gentleman agreement / designovaný premiér / kauza Telecom / pan generál dokonce twwwtoval...* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023) тощо. До політичних дебатів іноді потрапляють і конструкції, які утворені дослівним перекладом англійських фраз, напр., A. Babiš: *Jak se vyvíjí politika, to je špatně / kolik času to vezme?* / P. Pavel: *mějte hezký den* (Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023).

9. Неологізми (оказіоналізми).

Залежно від означуваного факту (його новизни) і у зв'язку з використанням новостворених назв в інших сферах спілкування неологізми вживаються в теледебатах, які учасники політичної дуелі вживають особливо в емоційно напружених ситуаціях. Нові назви як чеського, так і іншомовного походження (або мають гібридний

характер), часто багатослівні, крім того, є стилістично нейтральними, розмовними чи жаргонними, рідше книжними. До найпоширеніших неологізмів відносяться відносні прикметники (A. Babiš: *záborové zákony / blokační paragraf / nepominutelná zodpovědnost*; P. Pavel: *vyvratitelné tvrzení / zdržovací taktika / rozhraničovací komise*) (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023), іменники, особливо абстрактні та віддієслівні (P. Pavel: *zafinancovatelnost / prezidentsví / gottwaldovština*; A. Babiš: *perspektiva důchodování / střadatel banky / euroskeptik*) (Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023) та дієслова – цілі лексеми та унікально сформовані окремі форми (A. Babiš: *Změnu iniciuje vláda / všechno bylo předpřipraveno / odblokovat možnosti / odpolitizovat administrativu / nasmlouvat sedmiprocentní nárůsty*; P. Pavel: *Něco uzdravit a rehabilitovat v naší zemi / tento názor nedominuje*) (Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023). До неологізмів належать також численні образні висловлювання (A. Babiš: *spící konto / silácká i měkká slova*) (Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023). Не всі нові слова утворюються чи вживаються систематично і правильно, особливості та недоліки виявляються також на синтаксичному рівні, у конструкціях, напр.: (P. Pavel: *vstupovat do podnikání / at' jdou do programu*) (Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Телевізійні дебати – публічні політичні промови, які представляють одну з головних сфер сучасної публічної комунікації. Їх аналіз з одного боку демонструє характеристики, які подібні до публічних, з іншого боку знаходимо специфічні ознаки, які залежать від теми та учасників. З точки зору поділу стандартизації та нестандартизації мови можна констатувати перевагу стандартних, безознакових засобів всіх мовних рівнів, котрі утворюють контрастивний фон, який насичений експресивними, емоційно забарвленими та суб'єктивно оціночними мовними засобами. Головним чином ці засоби допомагають учасникам дебатів виконувати апелятивну функцію, і не лише у відношенні до інших прямих (присутніх) учасників комунікації, але і враховуючи телевізійних глядачів. Саме з огляду на аудиторію мотивується вибір лексичних засобів (нестандартні засоби вважаються ближчими, а часом і зрозумілішими широкому колу глядачів) і побудова промови (її синтаксис і звукова реалізація). Важливу роль у виконанні комунікаційної функції телевізійних дебатів, крім загальноновживаної лексики, відіграють

неологізми та образні висловлювання, запозичені та професійні слова, актуальні кліше та модні вислови.

Отже, сучасні політичні телевізійні дебати – особлива форма спілкування. Мовна поведінка кандидатів на пост президента Чеської Респуб-

ліки – Петра Павла та Андрея Бабіша укладається у рамки низки комунікативних стратегій та тактик. Кожен політик має свої унікальні особливості ведення дебатів. На основі цих особливостей можна скласти мовний портрет політиків в подальших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartošek J. K televizním politickým debatám. Praha, 1997, p. 11.
2. Čmejrková S. Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu. Slovo a slovesnost, 60, 1999, p. 247–268.
3. Čmejrková S., Havlík M., Hoffmannová J., Müllerová O., Zeman J. Styl mediálních dialogů. Praha, 2013, p. 14.
4. Müllerová O. Žánry a syntaktické rysy mluvených projevů. Ostrava, 2000, p. 42.
5. McQuail D. Uncertainty about the audience and the organization of mass communications. In> P. Halmos (ed.): *The Sociology of Mass-Media Communicators*, Universitz of Keele, 1969, p. 75–84.
6. Pavel vs. Babiš. Předvolební prezidentská debata na TV Nova, 2023. [online] Available at: <<https://tn.nova.cz/video/8856-cesta-na-hrad/349112-pavel-vs-babis-predvolebni-prezidentska-debata-tv-nova>> [Accessed 28 May 2023].
7. Prezidentský duel České televize z Národního divadla, 2023. [online] Available at: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3559642-zive-prezidentsky-duel-ceske-televize-z-narodniho-muzea>> [Accessed 28 May 2023].
8. Rozhovor s Andrejem Babišem, 2023. [online] Available at: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/223411000100114/cast/956831/>> [Accessed 28 May 2023].
9. Rozhovor s Petrem Pavlem, 2023. [online] Available at: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/223411000100114/cast/956829/>> [Accessed 28 May 2023].
10. Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem, 2023. [online] Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=dt4U64I-4K4>> [Accessed 28 May 2023].
11. Weigand E. Dialogue in the Grip of the Media. In.: B. Naumann (ed.): *Dialogue Analysis and the Mass Media*. Niemeyer, Tubingen 1999, p. 35–54.

REFERENCES

1. Bartošek, J. (1997). K televizním politickým debatám [To televised political debates]. Praha. [in Czech]
2. Čmejrková, S. (1999). Televizní interview a jiné duely. Mediální dialog jako žánr veřejného projevu [TV interview and other duels. Media dialogue as a genre of public speech]. Slovo a slovesnost. [in Czech]
3. Čmejrková, S., Havlík, M., Hoffmannová, J., Müllerová, O., Zeman, J. (2013). Styl mediálních dialogů [Style of media dialogues]. Praha : Academia. [in Czech]
4. Müllerová, O. (2000). Žánry a syntaktické rysy mluvených projevů [Genres and syntactic features of spoken speeches]. Ostrava : Ostravská univerzita. [in Czech]
5. McQuail, D. (1969). Uncertainty about the audience and the organization of mass communications [Uncertainty about the audience and the organization of mass communications]. In> P. Halmos (ed.) : *The Sociology of Mass-Media Communicators*, Universitz of Keele. [in English]
6. Pavel vs. Babiš. (2023). Předvolební prezidentská debata na TV Nova [Pavel vs. Babish. Pre-election presidential debate on TV Nova]. [online] Available at: <<https://tn.nova.cz/video/8856-cesta-na-hrad/349112-pavel-vs-babis-predvolebni-prezidentska-debata-tv-nova>> [Accessed 28 May 2023]. [in Czech]
7. Prezidentský duel České televize z Národního divadla (2023). [Presidential duel of Czech Television from the National Theatre]. [online] Available at: <<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/3559642-zive-prezidentsky-duel-ceske-televize-z-narodniho-muzea>> [Accessed 28 May 2023]. [in Czech]
8. Rozhovor s Andrejem Babišem. (2023). [Interview with Andrej Babsh]. [online] Available at: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/223411000100114/cast/956831/>> [Accessed 28 May 2023]. [in Czech]
9. Rozhovor s Petrem Pavlem. (2023). [Interview with Petr Pavel]. [online] Available at: <<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1097181328-udalosti/223411000100114/cast/956829/>> [Accessed 28 May 2023]. [in Czech]
10. Superduel: Bitva o Hrad s Andrejem Babišem a Petrem Pavlem (2023) [Superduel: Battle for the Castle with Andrej Babish and Petr Pavel]. [online] Available at: <<https://www.youtube.com/watch?v=dt4U64I-4K4>> [Accessed 28 May 2023]. [in Czech]
11. Weigand, E. (1999). Dialogue in the Grip of the Media [Dialogue in the Grip of the Media]. In.: B. Naumann (ed.): *Dialogue Analysis and the Mass Media*. [in English]

LANGUAGE ANALYSIS OF MODERN CZECH POLITICAL TELEVISION DEBATES (PETR PAVEL VS. ANDREJ BABISH)

Ievlanova Oleksandra Oleksandrivna

Doctor of Philosophy, Junior Researcher

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Grushevsky str., Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of political debates held during the country's presidential elections, in particular in the Czech Republic. The material of the research was the political debate that took place between General Petr Pavel and the politician, former Prime Minister of the Czech Republic – Andrej Babish. The article examines the language level of political speeches (television debates) from the point of view of standardization and non-standardization of language at all levels. We analyze televised political debates on three levels: morphological, syntactic and lexical. We will pay special attention to the lexical and word-forming analysis of television debates and their typology. Participants in the presidential debates compete with each other for the favor of voters, the main goal at the same time is to become the president. The general intention of the communicators – to defeat the opponent and get the votes of the voters – determines the optimal way of its implementation. Proximity to the voter is established with the help of colloquialism, the absence of difficult-to-understand language constructions and terminology. During political communication, debates tend towards such a form of dispute as polemic, when the participants' efforts are aimed at asserting their subjective point of view on the discussed issue, rather than finding a compromise or general agreement. Both participants in the political debate were quite confident, as P. Pavel was a general, chairman of the NATO Military Committee, commander of the General Staff of the Army of the Czech Republic, and A. Babish had a long track record, including being the Prime Minister of the Czech Republic, the founder and leader of the party ANO 2011, served as Minister of Finance and First Deputy Prime Minister of the Czech Republic. During a series of televised political debates before the presidential elections (January 2023), we observe A. Babish's attempts to evade direct answers to the moderator's questions and destabilize the opponent's emotional state with the help of verbal aggression, and P. Pavl's defensive tactics, which turn into an attack.

Keywords: *language levels, political discourse, Czech presidential discourse, televised debates, Andrej Babish, Petr Pavel.*